

OXUCULARIN ESTETİK TƏRBIYƏSİNDƏ KİTAB VƏ MÜTALİƏNİN ROLU

Estetik tərbiyə problemi ən qədim zamanlardan filosofların diqqət məkəzində dayanmış, cəmiyyəti daim düşündürən bu vacib məsələyə dair çoxlu elmi əsərlər yazılmışdır. Bununla belə, sivilizasiyanın inkişafı bütün dövrlərdə bu mövzuya zaman-zaman yeni-yeni çalarlar əlavə etmiş, bəşəriyyətin tərəqqisində onun müasirləşən rolunu bağlı müxtəlif elmi nəzəriyyələr yaradılmış, gənc nəslin mənəvi-estetik tərbiyəsi, bədii zövqlərinin formalaşması, mədəni-əxlaqi vərdislərə yiyələnməsi prosesinə təsir göstərən amillərlə əlaqədar bir çox mülahizələr irəli sürülmüşdür.

Estetik tərbiyə mahiyyət etibarilə ümumi tərbiyə işi ilə sıx surətdə əlaqədardır və insan tərbiyəsini tamamlayan bir sahədir. Ailədə, bağçada, məktəbdə və kitabxanada aparılan estetik tərbiyə ümumi tərbiyə işinin bünövrəsidir.

Azərbaycanın müstəqilliyi, milli dövlətçiliyimizin dirçəldiyi bir şəraitdə mənəvi-estetik dəyərlərin yeni məna və məzmun daşması bu problemin aktuallığını bir daha təsdiqləyir. Çünki uşaq və gənclərin yetkin mənəvi simasını formalaşdırmadan, onları fəal həyat mövqeyinə çıxarmadan, cəmiyyətin ləyaqətli qurucusu kimi yetişdirmədən, kamil şəxsiyyətlərə çevirmədən suveren dövlətin inkişafına və beynəlxalq aləmdə nüfuz qazanmasına nail olmaq mümkün deyil. Bununla yanaşı, düzgün həyat yolu seçmək, qüvvəsini, bacarığını, istedadını və qabiliyyətini nəcib əməllər uğrunda mübarizəyə həsr edə bilmək ilk növbədə insanın öz əxlaqi borcunu necə başa düşməsindən, mənəvi-estetik tərbiyəsindən asılıdır.

İlk növbədə belə bir suala qısaca cavab verək: «Müasir oxucuların estetik tərbiyəsi sahəsində kitabxanaların əsas vəzifələri hansılardır?» Cavabı bu cür quplaşdırmaq və ifadə etmək məqsədəuyğundur: oxucuları keçmiş və müasir dövrlərin zəngin

bədii sərvətləri ilə tanış etmək; milli və xarici incəsənətin humanist və beynəlmiləl əhəmiyyətini aşkara çıxarmaq və təbliğ etmək; ədəbi-bədii tənqidin, ədəbiyyatşünaslığın, sənətşünaslığın, estetikanın ən yaxşı nümunələrini geniş şəkildə təbliğ etmək; incəsənətin ayrı-ayrı növlərinin və janrlarının kompleks təbliği və onların qarşılıqlı əlaqəsi, qarşılıqlı təsiri, qarşılıqlı zənginləşməsi yolu ilə oxucuların estetik səviyyəsini və bədii qavrayış mədəniyyətini yüksəltmək.

Elmi-nəzəri ədəbiyyatda göstəriləndiyi kimi, kitabxana işində oxucuların estetik tərbiyəsi üzrə əsasən iki cəhət ayrılmaz şəkildə bir-biri ilə bağlıdır. Onlardan birincisini estetik təhsil və ya maarifləndirmə, ikincisini isə estetik zövqün tərbiyəsi adlandırmaq olar.

Estetik təhsil estetika sahəsində konkret biliklərin qazanılması vasitəsilə oxuculara kömək göstərilməsidir. Burada söhbət, hər şeydən əvvəl, bədii mədəniyyət tarixi haqqında, o cümlədən bədii ədəbiyyat, təsviri incəsənət, teatr, musiqi, kino və s. kimi incəsənət növlərinin tarixi haqqında, həmçinin incəsənətin əsas inkişaf qanunlarını, istiqamətlərini, məktəblərini, üslublarını və s. dərindən bilməkdən gedir. Estetik maarifləndirmə oxucuların estetika sahəsində elə konkret biliklər qazanmasına kömək etmək deməkdir ki, onlarsız gözəllik qanunları ilə dünyaya və yaradıcılığa estetik münasibətin tərbiyə edilməsi aqlasığılmazdır.

Lakin diqqəti yalnız oxucuların estetik biliklərinin zənginləşdirilməsinə yönəltmək, estetik tərbiyədə oxucuları yalnız estetik biliklə zənginləşdirməklə kifayətlənmək olmaz. Burada ikinci bir cəhətə – insanların estetik zövqünün tərbiyəsində, onların estetik hissələrinin formalaşmasına və estetik duyğu mədəniyyətinin inkişafına da fikir vermək lazımdır. Çünki estetik tərbiyə ikinci istiqamətlə – oxucularda estetik zövq tərbiyəsi ilə tamamlanır.

Estetik zövq ətraf aləmdə, incəsənətdə və bədii əsərlərdə gözəlliyi görmək, duymaq, qiymətləndirmək bacarığı, yaxşını pisdən, gözəlliyi çirkinlikdən fərqləndirmək qabiliyyətidir. Gerçəkliyin estetik dərk, sənət əsərlərinin qavranılması və qiymət-

ləndirilməsi adətən onların ideya istiqamətlərinin ya təsdiq, ya da inkar olunması ilə bu və ya digər estetik zövq əsasında meydana gəlir. Estetik zövq estetikliyi başa düşmək, gözəlliyi və çirkinliyi bir-birindən fərqləndirmək, estetik təzahürlərə qiymət vermək qabiliyyətidir.

Məhz buna görə də hazırda respublikamızdakı kitabxanaların qarşısında duran mühüm məsələlərdən biri də gənclərin estetik tərbiyəsinin, yəni estetik təhsillə estetik zövq tərbiyəsinin kompleks şəkildə həyata keçirilməsidir. Çünki cəmiyyət üzvlərinin, ilk növbədə gənc nəslin dünya incəsənəti və mədəniyyətinə xəzinəsinin zəngin bədii-mənəvi sərvətlərini öyrənib dərk etməsinə nail olmaq vəzifəsini müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmədən ahəngdar və hərtərəfli inkişaf etmiş yetkin insanın tərbiyəsi mümkün deyildir.

Kitabxanaçılar nəzərdə tutmalıdırlar ki, ədəbiyyat və incəsənət əsərləri ilə müntəzəm təmasda olmamaq, onları qavramamaq, bir tərəfdən, insanın həmin əsərlərdən mənəvi zövq, həzz və sevinc ala bilməməsinə, digər tərəfdən isə ahəngdar inkişaf etmiş şəxsiyyətin tam yetkinliyə malik olmamasına gətirib çıxarır. Buna görə də yeni insan tərbiyəsində son dərəcə zəruri və hökmən vacib olan ədəbiyyat və incəsənəti heç bir texniki tərəqqi və yaxud elmi nailiyyət əvəz edə bilməz.

Ayrı-ayrı oxucuların estetik zövqləri ictimai estetik normalar anlayışı ilə tam şəkildə üst-üstə düşməyə bə bilməz. Cəmiyyətdə müxtəlif estetik zövqlər mövcuddur. Onların müxtəlifliyi bir sıra amillərə bağlıdır: həm milli, həm psixoloji, həm peşə (ixtisas), həm təhsil, həm də fərdi fərqlər və ya xüsusiyyətlər öz izini qoyur və hər bir oxucunun estetik zövqünün özünəməxsusluğunu şərtləndirir.

Estetik tərbiyə problemini araşdıran bəzi mütəxəssislər bəzən fikirdədirlər ki, estetik zövqlərin sonsuz müxtəlifliyinə xüsusi diqqət yetirmək, onların formalaşmasına təsir etmək üçün cəhd göstərmək qətiyyən lazım deyil. Əlbəttə, biz bu cür mövqə ilə razılaşa bilmərik.

Kitabxanaçı estetik zövqlərin müxtəlifliyinin hüdudlarını dəqiq müəyyənləşdirməyi, onların məziyyətlərinin sərhəddən kənara çıxdığını və səviyyəsizliyə yuvarlandığını görməyi, özünün istifadəsində olan bütün vasitələrlə həyatda, incəsənətdə və məişətdə olan gözəlliklərə formal aludəçiliklə və ya zəif təsəvvürlər şəklində təzahür edən zövqsüzlüklə mübarizə aparmağı bacarmalıdır.

Məlumdur ki, hazırda bir çox oxucular, xüsusilə gənc nəsil klassik bədii ədəbiyyatla, ciddi musiqi əsərləri ilə, incəsənətin bir çox janrları ilə maraqlanmır, yalnız detektiv, kriminal, macəra və ya fantastika janrında yazılmış sönük məzmunlu kitablara həvəs göstərir, bayağı caz, rok, rep və digər estrada musiqisini dinləməyi üstün tuturlar. Bütün bu qeyri-normal münasibət təlim-tərgiyə prosesi ilə məşğul olan digər mütəxəssislərlə yanaşı, kitabxanaçılar da narahat etməlidir. Kitabxanaçılar hər hansı bir bədii əsərin müsbət məziyyətlərini və çatışmazlıqlarını aşkara çıxarmaqda oxuculara kömək göstərməli, onlara ciddi mütləq zövqü aşılamalıdırlar. Bunlar ona görə vacibdir ki, oxucuların təkcə estetik zövqləri deyil, həm də mənəvi simaları, dünyagörüşləri məhz bu yolla formalaşır.

Azərbaycanın keşməkeşli tarixi keçmişini, xalqımızın yadelli işbalçılara qarşı mübarizəsini, azadlıq və müstəqillik ideyalarını, Böyük Vətən müharibəsi illərində işğalçı alman faşistləri ilə, indiki dövrdə isə Dağlıq Qarabağı və onun ətrafındakı bölgələrimizi zəbt etmiş erməni təcavüzkarları ilə ölüm-dirim savaşını, doğma Vətənin xoşbəxt gələcəyi naminə öz ömürlərini girov qoymuş mətin insanların taleyini yüksək səviyyədə əks etdirən bədii əsərlərin təbliği kitabxanaçıların həmişə diqqət mərkəzində dayanmalıdır.

Estetik tərbiyə yalnız incəsənətə və bədii ədəbiyyata marağın və onu dərk etmək qabiliyyətinin inkişafı ilə başa çatmır. İnsan təkcə incəsənətdəki gözəlliklərin tələbatçısı deyil, həm də həmin gözəlliyin yaradıcısıdır. Bədilik insanı həyatda qurub-yaratmağa, faydalı işlər görməyə ruhlandırır, hər bir kəsi nəcibləşdirir. Müasir cəmiyyət müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusunun qarşısında gözəlliklər yaratmaq qabiliyyətini formalaşdırır.

maq vəzifəsini qoymuşdur. Kitabxanalar oxuculara həyatımızdakı gözəllikləri tapmağa, əsl gözəlliyi saxta gözəllikdən, eybəcərlikdən, çirkinlikdən, yaramazlıqdan, kifirlikdən seçməyə kömək göstərir.

Oxucuların estetik qabiliyyətlərinin inkişafına təsir göstərilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qavrayış, başqasının dərdinə şərik olmaq və həyatın bütün sahələrində gözəlliyi qiymətləndirmək qabiliyyətlərinin formalaşdırılmasına yönəldilmiş fəaliyyət növləri bu qrupa daxildir. Bədii əsərlərin müzakirəsi, oxucu konfransı kimi ənənəvi kitabxana işi formaları iki və daha artıq incəsənət növünün sintezinə əsaslandığından get-gedə kitabxanaların fəaliyyətində daha geniş şəkildə yayılmağa başlamışdır.

Estetik tərbiyə yalnız bədii ədəbiyyata və incəsənətə marağın tərbiyəsi ilə, onu başa düşmək qabiliyyətinin inkişafı ilə məhdudlaşmır.

Estetik tərbiyənin əsas məqsədi bir-biri ilə sıx bağlı olan iki mühüm vəzifənin həyata keçirilməsində ibarətdir.

Birinci vəzifə hər bir insanın estetik təhsil yiyələnməsinə nail olmaq və onu estetik-bədii sərvətlərin tərbiyəli tələbatçısına çevirməkdir.

İkinci vəzifə isə hər bir oxucunu estetik mədəniyyət subyektinə çevirmək, onu bədii-estetik qorunmasını tələb edir.

Başqa sözlə, akademik D.Lixaçovun obrazlı şəkildə «mədəniyyətin ekologiyası» adlandırdığı əlverişli mədəni-psixoloji mühitin mühafizə edilməsi və ona qayğı göstərilməsi aktual məsələ kimi meydana çıxır. Belə ki, insan məhz həmin mühitdə yaşayır və işləyir. Buraya həm keçmiş abidələrin qorunub saxlanması, həm də yüksək mədəniyyət ünsiyyətinin tərbiyəsi (o cümlədən mehribanlıq, qayğıkeşlik, nəzakət, ədəb, mərhəmət, rəhmədillik, mərifət və s. kimi keyfiyyətlər) daxildir.

Oxucuların bədii-estetik tərbiyəsinin bir sıra səviyyələrə və pillələrə ayrılması metodoloji və təcrübə münasibətdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu fərqlənmənin (təbəqələşmənin) əsasında oxucunun estetik sərvətlər sistemini mənimsəməsi dərəcəsi,

oxucunun estetik və bədii inkişafın həqiqi subyektinə çevrilməsinə dərəcəsi dayanır.

Tərbiyəliliyin ilkin (başlanğıc) səviyyəsi (mərhələsi) estetik və bədii sərvətlərdən istifadənin, onların yenidən təkrarlanması ilə üstünlüyü ilə bağlıdır. O, eyni zamanda qarşısızalmaz təbiətin çox böyük xüsusi çəkisi və hətta bədii-estetik zövqün meydana çıxması və formalaşması sahəsində müəyyən ölçüdə qarmaqarışılıqla əlaqədardır. Bu mərhələdə şəxsiyyətin hələlik ayrı-ayrı cəhətlərinin estetik baxımdan inkişaf etməməsi, bədii təhsildə çatışmazlıq müşahidə olunur, bədii qarışıqlıq, estetik zövqsüzlük, dəyişkən dəbə aludəçilik, həyatda davranışın estetik üslubunu tapma bilməmək bacarıqsızlığı faktlarına rast gəlinir.

Tərbiyəliliyin orta səviyyəsi (mərhələsi) səmərəli bədii təhsillə, keçmiş estetik və bədii irsin mənimsənilməsi ilə, gözəllik qanunlarının və onların təsir mexanizminin dərk olunması ilə, estetik geriliyin və pis bədii zövqün təsadüfi təzahürlərinin təsirli, sistemli və özünəməxsus şəraitində aradan qaldırılması ilə xarakterizə edilir.

Tərbiyəliliyin yüksək səviyyəsinə (mərhələsinə) tam şəkildə incəsənətə və gözəllik qanunları üzrə yaradıcılıq ustalığına dərinləndən yiyələnməyə, həqiqi bədii azadlıq, incəsənətin bütün növlərindən və janrlarından yaxşı xəbərdar olmağa imkan yaradan mühüm bədii məlumata malik olmaq (bədii erudisiya), yaradıcı şəkildə inkişaf etmiş şəxsiyyətin universal qaydada ahəngdar formalaşması, həyatı davranışın özünəməxsus üslubunun işlənilməsi, ahəngdar həyat tərzinin vərdiş və ənənələrinin aşkara çıxarılması xasdır.

Ən yüksək səviyyə (mərhələ) bütün tərəflərin tamlığını və şəxsiyyətin bədii-estetik inkişafının bütün tərəflərinin və cəhətlərinin tamlığını nəzərdə tutur.

Məlumdur ki, insan ilk uşaqlıq çağlarından ta ömrünün sonuna qədər çox müxtəlif amillərin estetik təsirinə məruz qalır. Oyuncaqlar və oyunlar, ailə, uşaq bağçası, məktəb və digər uşaq təlim-tərbiyə ocaqları, məişət, təbiət, kənd və ya şəhər mühiti, ali və orta ixtisas məktəbləri, müxtəlif mədəni-maarif müəssisələri

şəbəkəsi, o cümlədən kitabxanalar, kütləvi informasiya vasitələri, daha sonra əmək fəaliyyəti, idman və nəhayət, incəsənətin ayrı-ayrı növlərinin vəhdətindən ibarət olan bədii yaradıcılıq aləmi – bütün bunlar insanın gerçəkliyə estetik münasibətinin, zövq və mədəniyyətinin formalaşmasında iştirak edir, bir-birini tamamlayır və zənginləşdirir. Bu sistemə daxil olan ünsürlərdən hər biri estetik tərbiyənin ümumi qayəsinin reallaşmasına xidmət edən spesifik funksiya yerinə yetirir.

İncəsənətin özünəməxsusluğu öz ifadəsini hər şeydən öncə bizi əhatə edən həyatın hissi və obrazlı şəkildə mənimsənilməsində tapır. İncəsənətlə ünsiyyət insanı estetik cəhətdən zənginləşdirir, yaradıcı fəaliyyət üçün son dərəcə zəruri olan estetik zövq və hissləri inkişaf etdirir. Bu isə öz növbəsində, insanın intellektual fəaliyyətinin təkmilləşməsinə təsir göstərir. Təxəyyülün inkişafında da incəsənətin rolu böyükdür, çünki o, həyatı bədii obrazlarla ifadə edərək, fantaziyaların, zəkanın işini fəallaşdırır.

Əsl incəsənət xalqın zövqünü ifadə etməklə yanaşı, həm də onu inkişaf etdirib daha da təkmilləşdirmək vəzifəsini qarşıya qoyur. Sənət əsərləri insan qəlbində yatıb qalan gizli hissləri oyatmaqla onu öz-özünə daha dərindən diqqət yetirməyə vadar edir. Biz incəsənətin ecazkar təsiri altında ötən günlərin sevincli və kədərli anlarında, ilk təəssüratın doğurduğu xoş həyəcanları sanki yenidən yaşayır, özümüzü daha yaxşı tanımağa, yenidən kəşf etməyə başlayırıq. İncəsənətin ən başlıca tərbiyəvi vəzifəsi müəyyən mənada məhz bundan ibarətdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aslanov A. *Estetika aləmində (Estetik-tarixi-nəzəri problemlər)*. - B.: Yazıçı, 1988. - 248 s.

2. Aslanov A. *İncəsənət və tərbiyə*. - B.: 1967. - 204 s.

3. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası*. - B.: Qanun, 1999. - 60 s.

4. Cəfər M. *Estetik zövq haqqında*. - B.: Azərənşr, 1965. - 72 s.

5. Cəfərov M.C. *Estetik tərbiyə, ailə və məktəb*. - B., 1967. - 110 s.

6. Əhmədov Ə. *Mənəviyyat, gözəllik, tərbiyə*. - B.: Maarif, 1993. - 280 s.

7. Əhmədov T. *Gənclərin mənəvi-estetik tərbiyəsində bədii ədəbiyyatın rolu // İncəsənətin sosial-mənəvi-estetik mahiyyəti*. - B.: 1986. - S.16-23.

8. Əhmədov T. *Gənclik mənəvi aləm, estetika (Şəxsiyyətin mənəvi inkişafı amilləri)*. - B.: Gənclik, 1987. - 222 s.

9. Xələfov A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük*. - B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2001. - 400 s.

10. Xələfov A. *Müasir kitabxanaların sosial funksiyaları // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya*. - 1999. - №2. - S.3-32.

11. Xələfov A., Kazımov R., Bədəlov E. *Kitabxana işçisinin məlumat kitabı*. - B.: Azərənşr, 1986. - 286 s.

12. "Kitabxana işi haqqında" *Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya*. - 1999. - №1. - S. 3-20.

13. Qasımlı F. *Estetik zövqün tərbiyə edilməsi*. - B.: Azərənşr, 1961. - 24 s.

14. Məmmədov M. *Estetika haqqında söhbətlər*. - B.: 1978. - 110 s.

15. Məmmədov Z. *Estetika və yeni insan tərbiyəsi*. - B.: Azərənşr, 1978. - 110 s.

16. Rzayev S. *Uşaqların estetik tərbiyəsi sahəsində uşaq və məktəb kitabxanalarının vəzifələri // Zəhmətkeşlərin kommunist tərbiyəsi işinə kitabxanaların köməyi*. - B.: Azərbaycan Universiteti Nəşriyyatı, 1989. - S.26-33.

Князь Аслан

**РОЛЬ КНИГИ И ЧТЕНИЯ В ЭСТЕТИЧЕСКОМ
ВОСПИТАНИИ ЧИТАТЕЛЕЙ**

РЕЗЮМЕ

В статье проанализировано особенности эстетического воспитания читателей. Здесь же излагается основные задачи работы разных универсальных библиотек Азербайджана в области пропаганды художественной литературы.